

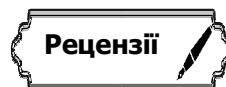
Галина ГРИМАШЕВИЧ

**ЛЕКСИКОГРАФІЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ
ГОВІРОК ЦЕНТРАЛЬНОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ**

(Сагаровський А. А. Матеріали до Діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини). Випуск 1. А – Об'ясня'ться. / А. А. Сагаровський. – ОВВ НМЦ ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 296 с.; Сагаровський А. А. Матеріали до Діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини). Випуск 2. Оварійка – Яцурячий. / А. А. Сагаровський. – ОВВ НМЦ ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 312 с.)

Ідею створення словника центральнослобожанських говірок А. А. Сагаровський виношував уже кілька десятків років, про що свідчать його наукові праці, зокрема статті «Спроба Діалектного словника Харківщини» (1999), «Перспективи створення Діалектного словника Харківщини» (2000), «Лексика Центральної Слобожанщини (Харківщини) як об'єкт словництва» (2001), «Фрагмент діалектного словника Харківщини» (2001), «Із досвіду укладання Діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини)» (2003), «Діалектний словник індивідуума (фрагмент)» (2005), «Із практики компонування Діалектного словника Харківщини» (2005), «Діалектний словник Слобожанщини: проблеми фонетичної коректності» (2008), «Антропогностеми у «Діалектному словнику Центральної Слобожанщини (Харківщини)» (2009), «Методологія й методика укладання ідіодіалектного словника» (2009) та ін. Крім того, діалектолог підготував в електронному вигляді тритомний «Діалектний словник Центральної Слобожанщини (Харківщини)» (І том – 2006 р., ІІ том – 2007 р., ІІІ том – 2009 р.) загальним обсягом 910 сторінок.

У вступній статті до рецензованого видання А. А. Сагаровський зазначає, що основу Словника становитимуть говіркові матеріали, зібрані викладачами та студентами філологічного факультету Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна в населених пунктах області впродовж останніх 35-40 років (поки що 350 сіл) (с. 6). Для збирання діалектного матеріалу послуговувалися Програмою для збирання матеріалів до Діалектологічного атласу української мови (1949), Програмою для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови Й. Дзензелівського (1987), Вопросником Общеславянского лингвистического атласа (1965), різноманітними галузевими питальниками. Очевидно, для простеження динаміки лексики східнослобожанських говірок до матеріалів рецензованого словника увійшли говіркові утворення зі Словника мови творів Г. Квітки-Основ'яненка

та Словаря української мови Б. Грінченка в автентичній редакції.

Зважаючи на досягнення української діалектної лексикографії останніх десятиріч, зокрема словники Г. Аркушина, В. Чабаненка, А. А. Сагаровський до реєстру словника вводить: 1) локальні лексеми, відсутні в літературній мові; 2) слова з іншими, ніж у літературній мові, значеннями, тобто семантичні діалектизми; 3) словесні елементи «дитячого мовлення»; 4) форми з виразними специфічними фонетичними особливостями, тобто фонетичні діалектизми центральнослобожанських говірок; 5) діалектизми зі словотвірними відмінностями, тобто словотвірні діалектизми; 6) утворення з особливостями в граматичних значеннях, тобто граматичні діалектизми (с. 6-7).

Водночас автор зазначає, що не вводить до словника форми, які відрізняються від літературномовних можливим помірним «аканням», частковою глухістю дзвінких приголосних; через технічну складність позначування і загальновідомість явищ не відтворено «взаємонаближення» ненаголошених [е] й [и], слабкого «укання», препалатальності, альвеолярності (заальвеолярності [л]), асимілятивної м'якості приголосних тощо (с. 7). На нашу думку, в прикінцевому варіанті словника варто внести вказані та інші знаки для того, щоб матеріали лексикографічного видання могли стати в нагоді не лише лексикологам і граматистам, а й фонетистам для дослідження стану фонетичної системи центральнослобожанських говірок ХХ – початку ХХІ ст.

Зважаючи на те, що нашій увазі представлено лише матеріали, а не словник, як зауважує автор на с. 9, із міркувань економії не представлено алфавітний і цифровий покажчики назв обстежених населених пунктів, тимчасово відмовилися від немалої кількості семем і омонімів, супровідних і паралельних діалектних форм, що, сподіваємося, буде враховано й репрезентовано в остаточному варіанті словника.

Специфікою рецензованого видання є повторення передмови, наявної як у першому випуску, так і в другому з огляду на те, що перша книга могла бути недоступною широкому загалу. У передмові автор коротко (с. 4-5) проаналізував, назвавши переважно авторів, досягнення української діалектної лексикографії останніх десятиріч, яка, на жаль, характеризується відсутністю лексичного та фразеологічного словникового матеріалу з території Центральної Слобожанщини, що й зумовлює актуальність і потрібність рецензованого видання, уможливиле здійснення компаративних діалектологічних наукових студій. Водночас передмова до видання свідчить про неабияке зацікавлення А. А. Сагаровського досліджуваною проблемою, є показником відданості автора своїй справі в ім'я майбутнього української діалектології.

Перед репрезентацією діалектного матеріалу подано засади укладання словникових статей та особливості структури діалектної статті, які загалом мають усі елементи, потрібні для розуміння й витлумачення семантики слова, його граматичних характеристик і лексичних параметрів, просторової варіативності в межах центральнослобожанського мовного континууму через позначення «у всіх обстежених пп.», «у більшості пп.», при цьому ілюстрацію подано з будь-якого населеного пункту засобами спрощеної транскрипції, хоча не всі словникові статті мають ілюстрації, тому в кінцевому варіанті словника варто до кожного слова подати ілюстрацію з точною вказівкою населеного пункту для максимальної точності визначення просторової поведінки зазначеної лексеми та особливостей її функціонування в уривку зв'язного мовлення, особливо до полісемічних слів, а також до тих, значення яких автор передає низкою подібних за семантичним наповненням лексем (напр., *набузобаний* 'налитий, наповнений, порізаний, посічений, набряклий, напухлий' (1, с. 242)).

За частиномовною належністю основу рецензованих лексикографічних матеріалів становлять іменники (напр., *баран* ‘середина розрізаного кавуна’ (1, с. 23), *батькобрós* ‘син, що йде на відділ, на самостійне господарство’ (1, с. 26), *йолопéндя* ‘йолоп, дурень’ (1, с. 156), *п’яндалі́га* ‘п’яниця’ (2, с. 167), *роздрáй* ‘нелад, сварка, розбрат’ (2, с. 180)), дієслова (*закудебéлювать* ‘мести, крутити снігом, пилом’ (1, с. 132), *курні́кать* ‘невиразно вимовляти звуки, звукосполучення, гугнявити’ (1, с. 195), *лéндать* ‘швендяти, блукати’ (1, с. 207), *позаку́штрювать* ‘покуйовдити, закуйовдити, заплутати’ (2, с. 91), *поперешарабúрювать* ‘попереривати, поперекидати’ (2, с. 125)); часто вживані прикметники (напр., *качконóгий* ‘клишоногий’ (1, с. 167), *сорохвáцький* ‘швидкий, спритний’ (2, с. 208), *устрі́ливий* ‘тямущий, сприйнятливий’, ‘слухняний, сумлінний’ (2, с. 260)) та прислівники (напр., *менч* ‘менше’ (1, с. 227), *навда́ку* ‘навряд, малоімовірно, сумнівно’ (1, с. 244), *навскубака́* ‘даючи скубнути за чуба (розрахунок за програвш)’ (1, с. 245), *накулача́* ‘навулачки’ (1, с. 255)), дієприкметники (напр., *наджóханий* ‘наляканий’ (1, с. 249), *розбузо́ваний* ‘розбитий, розрізаний, розритий’ (2, с. 177)), рідше представлені дієслівні форми на -но, -то (напр., *набурбéлено* ‘налито, наповнено’ (1, с. 243), *нага́бгано* ‘зібрано, нагромаджено, накопичено’ (1, с. 246)), вигуки (напр., *квоча́-квоча́* ‘вигук, яким прикликають квочку’ (1, с. 168), *пуль-пу́ль* ‘уживається для кликання гусенят’ (2, с. 165), *ціба́* ‘вигук, яким відганяють собак’ (2, с. 277), а також лексика дитячого мовлення (напр., *каво́ля* ‘корова’ (1, с. 157), *ме́ка* ‘коза, козеня, цап’ (1, с. 226), *пу́стя* ‘капуста’ (2, с. 166)).

Крім зазначених вище частин мови, у матеріалах до словника представлено низку фразеологізмів (у двох випусках – понад 300 одиниць), які демонструють образність мислення слобожанців, водночас є свідченням розвитку матеріальної та духовної культури, відображаючи менталітет населення в репрезентованих образних висловлюваннях, напр., *бра́гою па́хне* ‘про ознаки, передчуття можливості випивки, чаркування’ (1, с. 42); *годува́ть за́втрі́ками* ‘обіцяти виконати щось завтра, найближчим часом, але не робити цього’ (1, с. 71); *го́ні корóткі* ‘коротке життя, близька смерть’ (1, с. 72); *два – як оді́н, а оді́н – як ні одно́го* ‘про слабосилих людей’ (1, с. 81); *заку́сювати та́ком* ‘нічим не закушувати’ (1, с. 118); *запи́вають дівку* ‘попередньо домовлятися про сватання, супроводжуючи це частуванням’ (1, с. 123); *як зга пече́* ‘про в’їдливу, дошкульну людину’ (1, с. 138); *хоч карто́шку сади́* ‘про брудну людину’ (1, с. 165); *як кісто рознесло́* ‘про надто товсту людину’ (1, с. 171); *курча́ незакóнне* ‘курча, виведене квочкою у потаємному місці’ (1, с. 196); *налатáть ме́мелів* ‘покарати фізично’ (1, с. 255); *про́жорь напа́да* ‘з’являється значний апетит’ (2, с. 157); *рва́ть ми́шка спі́дти́шкa* ‘про потаємні підступні дії’ (2, с. 171); *ско́ком-бо́ком* – *напрі́сядки* ‘усякими способами, засобами; на всякий манір’ (2, с. 208); *смі́шки з дурно́ї (до́хлої) кі́шки* ‘безпричинний сміх’ (2, с. 211); *стра́мі набира́ться* ‘зазнавати сорому, ганьбитися’ (2, с. 229); *ті́ки жа́б коло́ть* ‘про тупий ніж’ (2, с. 237); *то бо́ком, то ско́ком, то попо́взом* ‘усякими способами, засобами’ (2, с. 239); *у гарбуза́х учи́ться* ‘про невинного танцюриста’ (2, с. 250); *чорт ко́пійку шука́в* ‘безлад, розгардіяш, неохайність’ (2, с. 285) та ін.

Окремо відзначимо наявність у лексикографічних матеріалах низки слів (36 одиниць) із початковим [и] (напр., *игра́, ідо́л, і́кавка, икра́н, ику́н, иле́ктрика, і́менно, і́на́че, инба́рь, инди́к, і́ній, иржа́, і́скренно, і́стик*), які переважно є фонетичними варіантами відомих лексем, що засвідчує той факт, що для українського діалектного мовлення різних територій, зокрема й Центральної Слобожанщини, таке явище досить характерне, тому мають підстави мовознавці,

які працюють над новою редакцією українського правопису, пропонувати одну зі змін – збереження початкового [и] в деяких (переважно давніх) українських словах, адже літературна мова значною мірою базується на діалектних даних.

Отже, рецензоване видання стає в один ряд з іншими лексикографічними працями, які репрезентують лексичну та фразеологічну системи окремого ареалу українськомовного діалектного континууму, створюючи його цілісну мовну картину, даючи підстави для компаративних діалектологічних досліджень, засвідчуючи важливість і потрібність праць такого типу, спонукаючи інших діалектологів до створення діалектних словників з інших територій.

ВІТАЄМО!

А. А. Сагаровського з ювілеєм!

З роси й води, многая і благая літа!